

“УКРАЇНСЬКИЙ СОЦІУМ” ВХОДИТЬ У РИТМ РОБОТИ

“Український соціум” – журнал, який поєднує в собі соціологію й економіку, прогностику і соціальну політику, дослідницькі звіти та поточні результати досліджень, повертається до нормального ритму своєї роботи. Перед Вами, шановний читачу, – другий ривок до нормальності. Ми повертаємося (принаймні ми на це сподіваємося) до чотирьох випусків на рік. І вже наступний номер буде не “здвоєним”, а “ординарним” в усіх сенсах цього слова.

Ми раді повідомити, що повернення до нормальної ритміки відбувається для нашого журналу в насиченій роботі, в якій ми можемо собі дозволити і жорстку, і відверту полеміку з нашими авторами, і детальне опрацювання кожної статті, і “зайві” (четверті чи навіть п’яті) рецензії до статей. Ми щиро вдячні нашим рецензентам за терплячість, авторам за наполегливість, які старанно дотримуються вимог і враховують зауваження рецензентів, а також редакторам.

Це особливо важливо, враховуючи різноманіття тематик і методологій, підходів до написання тексту та парадигм розстановки пріоритетів, поглядів на суспільну реальність й уваги до конкретних аспектів економічного функціонування соціоекономічної системи.

Все це – у Вас у руках, шановний читачу. Як ми вже зазначали, відроджений, але, сподіваємося, впізнаваний журнал “Український соціум” пропонує Вам ще один “погляд назад”, на 2024 р. – черговий рік війни, боротьби українського суспільства з низкою проблем, викликів і обмежень, рік руху вперед, незважаючи ні на що. І знову журнал “Український соціум” відповідає на ці проблеми та виклики своїми дослідженнями, поглядом вглиб, суспільною чутливістю та соціальною відповідальністю.

У поточному випуску на Вас очікуватимуть вісім відібраних матеріалів. З них два матеріали є зануренням до безпосередньої емпірики життя українського суспільства, ще шість – дослідженнями соціальної політики, суспільних процесів, економічних явищ і міждисциплінарних вимірів соціальних трансформацій.

У рубриці “Суспільні трансформації: міждисциплінарний аспект” член-кореспондентом НАН України, головним науковим співробітником відділу моделювання та прогнозування економічного розвитку ДУ “Інститут економіки та прогнозування НАН України”, В.Р. Сіденком ставиться глобально та локально, глокально й поліаспектно актуальна проблема інклюзивного розвитку в системі глобальних трендів, особливо акцентуючи увагу на обмеженнях і перспективах України, що виникають у зв’язку з ним. Автор здійснює імпліцитну критику неоліберальної економічної глобальності як джерела нерівностей як між країнами, так і між різними соціальними групами всередині будь-якої з країн. Ця глобальність особливо проявляє свої загрозливі потенції у зіткненні з Четвертою промисловою революцією як процесом кардинальних технологічних трансформацій, що особливо загострює проблематику нерівності, виключення, ексклюзії, обмеження. Автор пропонує саме інклюзивний розвиток як можливу оптику не тільки осмислення, але й вирішення зазначених проблем. Причому автора, повторюємо, це цікавить з точки зору розгортання політики інклюзивного розвитку саме в українських умовах. З цією метою автор осмислює основні глобальні соціально-економічні тренди сучасного розвитку в аспекті інклюзивності, особливо зупиняючись на розвитку нерівності в глобальному вимірі. Після цього він звертається до глобальних трендів технологічних змін ХХІ ст. та їхнього довгострокового впливу на

© Редакційна колегія журналу “Український соціум”, 2024

ISSN 1681-116X. Український соціум, 2024, № 3-4 (90-91): 9–12

соціально-економічні процеси, акцентуючись на значущості технологій, виникненні нових професій, генеративному ІІІ та блокчейні. Все це узагальнюється ним в аналізі впливу глобальних процесів на соціально-економічні процеси в Україні, де він констатує загальмованість технологічних інновацій, несприятливість екстрактивних інститутів, деформацію умов розвитку війною та безпековою кризою, кардинальні структурні зміни в економіці України, роль глобальних викликів тощо. Все це автор намагається “перекласти” на “мову” можливих відповідей та “реагування”.

У рубриці “Соціологія” ми раді вітати статтю докторки соціологічних наук, завідувачки відділу соціальної психології Інституту соціології НАН України О.Г. Злобіної, яка пропонує нам до осмислення теоретико-фундаментальне питання співвідношення почуття приналежності та ідентичності. Авторка з опорою на результати моніторингу Інституту соціології НАН України вибудовує та схематизує концептуальний рух від належності до певної позиції, почуття приналежності до спільноти, а згодом до відчуття єдності з нею. Авторка здійснює глибокий історико-понятійний огляд категоріального “куща” навколо поняття ідентичності (і з цієї точки зору її стаття, сподіваємося, стане не тільки академічним здобутком, але й значущим джерелом для навчальних практик), здійснюючи складне поєднання емоцій, практик, почуттів, потреб, приналежності, ідентичності, включеності, середовища та інших концептуальних і категоріальних фрагментів, давно вже відомих соціології як “частинки пазлу ідентичності”, але досі не складених соціологами та психологами в єдину та загальноприйнятну картину. Випробування та перевірку своїх конструкцій авторка здійснює на матеріалі динаміки об’єднавчого потенціалу національної та громадянської ідентичності у сприйнятті респондентів моніторингу Інституту соціології НАН України. Такий синтез теоретично глибокого пошуку та емпіричної орієнтованості на перевірку, сподіваємося, стане важливим прикладом для студентів, аспірантів і колег.

Зовсім інший погляд на соціологічні можливості в осмисленні актуального українського суспільства, його викликів і проблем пропонує нам колектив харківських авторів, завідувачки кафедри прикладної соціології та соціальних комунікацій Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна, доцентки І.О. Солдатенко, доцентки цієї ж кафедри А.О. Калашнікової та магістерки соціології, випускниці цієї ж кафедри О.В. Померанської. Автори досліджують соціальну реальність як простір дискурсу та дискурсивних практик, де навіть таке фундаментальне явище, як довіра (яку, наприклад, Е. Дюркгейм відніс би до явищ природи солідарності), ними описується як продукт процесу формування та розформування. Вони звертаються до публічних промов Президента України В. Зеленського у 2022–2024 рр. з точки зору вичленування в них комунікаційних стратегій і відповідної комунікативної та дискурсивної суб’єктності. Вони показують складну природу довіри (де, зокрема, їх цікавить комплексний зв’язок між довірою до влади, узагальненою довірою, безпекою та комунікацією. Вони визначили низку категорій та індикаторів (категорії – онтологічну безпеку, надійність, ідентичність; індикатори – безпеку, захист, спокій, турботу, мир, перемогу, довіру, стабільність, впевненість, переконливість, я, ми, нашу, країну, Україну, родину, дітей, землю тощо), а також проаналізували 100 статей в іноземній пресі та журналах. Авторки цікавилися цілями комунікації, виокремленими дискурсивно, основними принципами комунікаційної стратегії, ключовими наративами, специфікою та особливостями меседжів, а також факторами зниження довіри. Здійснене авторками розгортання дослідницької логіки показує не тільки внутрішню логіку дискурсивних явищ, але й їхню доєднаність і залежність від екстернальних відносно дискурсу явищ, і такий системний і цілісний погляд цілком заслуговує на підтримку та обговорення.

Розділ “Економіка” репрезентований статтею доктора економічних наук, завідувача відділу дослідження ризиків у сфері зайнятості населення Інституту демографії та проблем якості

життя НАН України О.І. Цимбала та доктора економічних наук, провідного наукового співробітника цього ж відділу Я.В. Остафійчука. Стаття присвячена методологічно та процедурно складній проблемі перспектив інтеграційних і гібридних підходів до оцінювання незадекларованої праці. Автори фундаментально звертаються до цієї проблематики, здійснюючи детальний аналіз близьких явищ, а саме незареєстрованої зайнятості, недодекларованої зайнятості, незадекларованої самозайнятості та незареєстрованої сімейної праці. На базі цього вони формують типологізацію незадекларованої праці, що претендує на повноту, вичерпність та універсальність, і яка варта уваги не тільки дослідників, але й управлінців та профільних фахівців. На базі цього вони звертаються до детальної оцінки методу LIM, який рекомендує використовувати Європейський економічний і соціальний комітет, та до даних Європейського обстеження робочої сили (EU-LFS) та структурної бізнес-статистики (SBS). Причому це здійснюється не формально-оглядово, а критично, з пропозиціями адаптації та алгоритму застосування LIM для оцінки масштабів незадекларованої праці в Україні. Тут вони виокремлюють проблеми, з якими стикається українська статистика щодо діяльності господарських суб'єктів, і шляхи можливого подолання. Все це робить цю роботу не тільки концептуально і теоретично важливою, але й практично значущою.

Журнал “Український соціум” завжди був уважним до проблематики соціальної політики – не найпривабливішої тематики для наукових журналів соціологічного або економічного профілю, але вкрай затребуваної в нашому журналі. У поточному випуску ми пропонуємо увазі читача дві такі статті. У першій з них Л.Г. Стожок, кандидат економічних наук, постдокторантка кафедри соціоекономіки та управління персоналом Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана досліджує принципи соціального страхування та їхню значущість у системі соціального захисту. Відштовхуючись від презумпції України як соціальної держави, авторка висуває мету обґрунтування та дослідження необхідності осучаснення принципів функціонування системи соціального страхування в українських умовах на основі забезпечення захисту доходів від зайнятості. На цих підставах вона звертається до ретельного дослідження самого феномену соціального страхування як механізму, практики, програми пільг, державного органу й інституції. На базі цього авторка досліджує історію інституцій та практик соціального страхування в Україні часів незалежності, типологізує види соціального страхування та їхню представленість у різні періоди незалежності, етапи реформування соціального забезпечення та, відповідно, динаміки в цій сфері. Усе це їй потрібно не з чисто академічною метою, а з ціллю систематизації та концептуалізації таких принципів соціального страхування, як солідарність і субсидування, обов'язковість та добровільність, рівність прав, особиста відповідальність і зацікавленість, принцип страхового та накопичувального, принципи соціальної інклюзії, значущості та справедливості. Все це здійснюється із задіянням проблематики соціальної справедливості, нерівності, солідарності, субсидарності, різності доходів, що робить роботу не тільки теоретично та концептуально системною і цілісною, але й практично корисною для держави, суспільства та окремих органів соціальної політики. Сподіваємося, що такі дослідження знаходитимуть свою аудиторію, – і це в інтересах не тільки української науки.

Друга стаття у цьому розділі пропонується тандемом у складі К. Рюйтель, PhD in Public Health (громадське здоров'я), старшого наукового співробітника Національного інституту розвитку здоров'я та М.Г. Касянчука, кандидата хімічних наук, доцента, радника зі стратегічної інформації Євразійської коаліції зі здоров'я, прав, сексуального і гендерного різноманіття. Стаття присвячена дослідженню імігрантів в Естонії, зокрема впливу культурного бекграунду на подолання наявних ключових бар'єрів до медичних і соціальних послуг та сервісів. Автори звертаються на суто емпіричному рівні до таких класичних теоретичних концептів, як стигматизація або дискримінація, показуючи, як вони “працюють” на конкретних

прикладів. Зокрема, у статті представлено огляд даних, отриманих у якісній стратегії дослідження з використанням 22 глибинних напівструктурованих інтерв'ю з представниками різних підгруп мігрантів і 3 інтерв'ю зі спеціалістами, які працюють з мігрантами, зокрема з акцентом на вразливих групах населення, джерелах підтримки, ролі помилкових уявлень, стереотипів, браку інформації, необізнаності. Окремо аналізується значущість статусу як легалізації в юридичній системі, так і “статусу у масовому сприйнятті”, проблем з медичними послугами та зручності доступу до них, економічної політики та контекстів, а також мікрочинників на прикладі діяльності конкретного персоналу, особливостей соціальних груп тощо. На цій підставі автори формулюють низку пропозицій із соціальної політики, які були б цікавими не тільки для естонських або прибалтійських органів державного та муніципального управління.

Розділ “Моніторинг громадської думки” представлений нетривіальним дослідженням колег із Запоріжжя. А.А. Ашурбеков, кандидат соціологічних наук, директор Агенції регіонального розвитку Запорізької області та Ф.С. Хрустальов, кандидат соціологічних наук, доцент кафедри соціології та соціальної роботи Класичного приватного університету пропонують увазі читачів дослідження громадської думки внутрішньо переміщених осіб Запорізької області щодо ситуації на тимчасово окупованих територіях. Базуючись на опитуванні 2641 особи в середині 2024 р., вони порушують низку актуальних, а іноді й відверто болючих питань – від розділеності родин до соціальних мереж знайомства ВПО на тимчасово окупованих територіях, від доступних засобів комунікації до чинників обмеження комунікації з особами на тимчасово окупованих територіях, від можливостей нормального спілкування та побоювань щодо безпеки до наративів російських медіа щодо тимчасово окупованих територій. Яскраво виражена авторська позиція робить читання цього тексту захоплюючим і цікавим, а зміст дослідження може виявитись корисним і для українських державних органів, і для недержавних організацій, і для суспільства.

І нарешті, в окремій рубриці вже традиційно В.С. Демчук, соціолог проєкту U-Report і А.І. Гупало, аналітик проєкту U-Report ГО “Українська Волонтерська Служба” наповнюють дайджест опитувань U-Report, проведених у IV кварталі 2024 р. Автори пропонують широкий обрій тематик: плани молоді щодо майбутнього, логіку та стратегію заощаджень і проблеми фінансової грамотності, участь у волонтерській діяльності з мотивацією та ціннісними структурами до такої діяльності. Вони пропонують не тільки одновимірні розподіли, але й поглиблений аналіз окремих груп, значущих розрізень і певні зв'язки та тенденції. Сподіваємось, що ці дані підтримають наукові та соціальні інтереси дослідників, студентів, аспірантів, а також виявляться значущими для соціальної політики та управлінських рішень.

Традиційно в журналі “Український соціум” пропонується і огляд поточних видань, зокрема у цьому випуску маємо рецензію професора О.В. Васюренка на минулорічну монографію “Індивідуальні інвестори на фондовому ринку України: проблеми та перспективи” (Н.М. Шелудько, С.Є. Шишков; Інститут демографії та соціальних досліджень імені М.В. Птухи НАН України. Київ: Академперіодика, 2023. 126 с.) – доброзичливу, але уважну до думок авторів, яка, можливо, стане для когось важливою підказкою, спонукатиме до прочитання або дискусії.

Журнал “Український соціум” продовжує своє життя. І за це ми вдячні нашим рецензентам і авторам, а також колективам ГО “Український інститут соціальних досліджень імені Олександра Яременка” та ДУ “Інститут економіки та прогнозування НАН України”. Ми щиро бажаємо корисного та цікавого читання, полеміки та чекаємо на Ваші дослідження, думки, рецензії, повідомлення, шановні колеги, читачі та автори.

Редакційна колегія журналу “Український соціум”